

Dyab Abou Jahjah

PLEIDOOI VOOR
RADICALISERING

2016

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

‘Niets in deze wereld heeft zoveel macht als een idee waarvoor de
tijd rijp is.’

– Victor Hugo

Voor Hans Schippers, in memoriam

Voorwoord

Een pleidooi voor radicalisering is in deze bijzondere tijd en in de huidige politieke sfeer geen risicoloze onderneming, vooral niet als je de bedoeling hebt het radicalisme niet alleen als een krachtig politiek en sociaal standpunt, maar ook als een uitweg uit de huidige crisis te positioneren. De titel van dit boek is geen metafoor of een provocerend trucje, het is me volle ernst. Dit boek werd aangevallen voor het gepubliceerd werd. Sommigen ervaren mijn ideeën en opvattingen als problematisch. Ze waren ervan overtuigd dat de inhoud van dit boek gevaarlijk kan zijn. Misschien hebben ze gelijk. Maar de vraag is dan: gevaarlijk voor wie? En toch is dit boek geen emotioneel pamflet, en al helemaal geen tirade tegen een specifieke politieke groepering of beweging. Het is een essay dat zijn weg zoekt tussen academische afstandelijkheid en een duidelijk standpunt. Het centrale probleem waarmee ik me wil bezighouden, is de vraag wat radicalisme is en waarom ik geloof dat dit radicalisme nodig is op dit moment in de geschiedenis. Ik denk dat maar weinig mensen de relevantie van dit vraagstuk vandaag de dag in twijfel zullen trekken. Wat men radicalisering noemt en vaak reduceert tot de groei van jihadistisch activisme in het Westen, is een kenmerk van onze tijd. Radicals zijn vandaag aan zet, niet alleen binnen de moslimminderheden, maar over heel het maatschappelijk spectrum. Kijk maar naar Sanders en Corbyn, naar Syriza en Podemos, naar Trump, Wilders en Le Pen, naar Orbán. Radicalisme breekt uit de mar-

ge, links en rechts, bereikt steeds meer mensen en slaagt erin om massabewegingen tot stand te brengen en verkiezingen te winnen. Is dit goed of slecht? Daarover buig ik me in dit boek. Maar vooral: waarom vindt deze verschuiving plaats, en waar kan deze toe leiden? De beantwoording van die vragen hangt noodzakelijkerwijs samen met een gedegen onderzoek naar de structuur van onze wereld en de dynamiek van onze tijd. Dit boek wil een bijdrage leveren aan de politieke filosofie. Ik heb geprobeerd de abstracte theorie waar nodig met concrete voorbeelden en metaforen toegankelijk te maken. Ik heb ook, voor zover mogelijk, gekozen voor simpele termen, zonder de inhoud en de diepte op te offeren.

Mijn inspiratiebronnen zijn veelzijdig. De inzichten van Antonio Gramsci en van Michel Foucault spelen een centrale rol in hoe ik ben gaan aankijken tegen de machtsstructuur die volgens mij deze wereld in haar greep heeft. Michael Hardt en Antonio Negri en hun pionierswerk rond de politieke en sociale betekenis van de globalisering hebben mijn kijk op de geografie van de macht sterk beïnvloed. Mijn duidelijke voorkeur voor poststructuralisme gaat niet gepaard met de aversie tegen grote verhalen die er doorgaans in die kringen heerst. Integendeel, ik beoog in dit boek niet alleen het deconstrueren van het heersende denken maar ook het construeren van een alternatief. Daarom was het ook gezond om moderne orthodoxe marxisten zoals Alain Badiou in mijn lectuur mee te nemen naast postmarxisten zoals Laclau en Mouffe. Maar omdat ik me ook bewust ben van het probleem van eurocentrisme dat het intellectuele debat nog steeds domineert, stel ik het heersende denken niet alleen op basis van de inzichten van Foucault en Chomsky ter discussie, maar ook op basis van die van Spivak en Said en andere dekoloniale en postkoloniale denkers. Mijn grootste inspiratie blijft echter de werkelijkheid waarin we ons bevinden, en de strijd die mensen

dagelijks leveren tegen onrecht en tegen onderdrukking overal in de wereld. Mijn diepste inzichten zijn vanuit de praktijk gekomen en dankzij gesprekken en gedeelde ervaringen met mensen die ik op de barricaden heb ontmoet, van de bergen van Zuid-Libanon en de straten van Beiroet, Tunis en Caïro tot de dijken aan de Noordzee en de straten van Brussel, Antwerpen en Amsterdam.

1 | Een kleine geschiedenis van de term ‘radicalisme’

Als iemand in onze tijd ‘radicaal’ wordt genoemd, is dat vaak een manier om zijn opinies af te doen als extreem en ondeugdelijk. Dat is niet altijd het geval geweest. In de *Encyclopedia Britannica* lezen we: ‘De term radicalisme (die ontleend is aan “radix”, het Latijnse woord voor wortel, en dus een verandering impliceert aan de wortels van een systeem) kreeg die betekenis in 1797 door toedoen van Charles James Fox, toen hij “radicale hervorming” eiste door het algemeen mannenstemrecht te introduceren. In het Frankrijk van vóór 1848 werden republikeinen en aanhangers van het algemeen mannenstemrecht radicalen genoemd.’ De term werd dus in Engeland en in Frankrijk gemunt in het kader van de strijd voor democratie: de eerste radicalen waren radicale democraten. Later, in de jaren 1860, kwamen in de Verenigde Staten de ‘radicale republikeinen’ op. Dat waren leden van de Republikeinse Partij die fel gekant waren tegen de slavernij en president Lincoln ertoe dwongen de emancipatie van de slaven als oorlogsdoel te zien. Hier wordt ‘radicaal’ dus opnieuw geassocieerd met progressieve en emancipatorische verlangens. Het zal dan ook geen verbazing wekken dat conservatieven de term pejoratief gebruikten om korte metten te maken met de eisen die ermee verbonden waren. Dat vestigde de indruk dat het radicalisme een progressieve politieke beweging was die niets moest hebben van het conservatisme. Oorspronkelijk was in Frankrijk

datzelfde radicalisme overduidelijk aanwezig in het denken van Jean-Jacques Rousseau en zijn ideeën over het maatschappelijk verdrag en democratie. Terwijl de geschiedenis van de Franse Revolutie door de eeuwen heen uitgebreid is bestudeerd, is er in de literatuur hierover niet genoeg aandacht besteed aan het radicale karakter van de ideeën van Rousseau. Net als de huidige theoretici van de radicale democratie erkent Rousseau dat er een belangrijke dubbelzinnigheid zit in het hart van de democratie: de soevereiniteit kan alleen maar bij het volk liggen, maar het volk kan zichzelf niet regeren op een directe manier. In die zin blijft het invullen van de machtsfunctie door politieke vertegenwoordigers van het volk een spanningsveld opleveren tussen volkssoevereiniteit en regering. Dit spanningsveld is echter wel nodig om het behoud van een zekere politieke dynamiek in een maatschappij te garanderen.¹ Rousseau had grote invloed op de radicale republikeinen, onder anderen op Robespierre. Zijn werk vond een echo in de verklaringen en principes van de Franse Revolutie. Die revolutie was de verwezenlijking van radicale principes en een bron van verdere radicalisering in heel Europa en daarbuiten.

Wat in Engeland begon als een door de Franse Revolutie geïnspireerde strijd van de middenklasse voor algemeen mannelijk stemrecht, werd overgenomen door filosofen als Jeremy Bentham en later John Stuart Mill, die het filosofisch kader van het radicalisme en de contouren van electorale hervormingen in Engeland schetsten. Jeremy Bentham, die oorspronkelijk een tegenstander van de Franse Revolutie was en het niet eens was met de ideeën over het maatschappelijk verdrag zoals Rousseau die naar voren had gebracht, probeerde de belangstelling van de Britse monarchie te vestigen op zijn utilistische hervormingsideeën. Hij was van mening dat alle handelingen erop gericht moesten zijn een optimaal bestaan voor het grootst mogelijke aantal mensen te verwezenlijken. Zijn teleurstelling over de reactie van de Engel-

se regering, of het gebrek eraan, dreef hem in de richting van het radicalisme. Rond 1815 was hij al een aanhanger van het idee van algemeen stemrecht. Zijn volgelingen werden de ‘filosofische radicalen’ genoemd. In Engeland, dat ernstig verdeeld was tussen enerzijds een conservatieve aristocratie, die nerveus geworden was vanwege de invloed van de ideeën van de Franse Revolutie, en anderzijds een radicale en steeds zelfverzekerder arbeidersklasse die ernaar streefde de Franse Revolutie te importeren, werden de filosofische radicalen gezien als een groepering in het midden van het politieke spectrum. Ze waren duidelijk hervormers en geen revolutionairen, maar hun ideeën sloegen wel aan bij de arbeidersklasse en ze slaagden erin aanhang te verwerven bij de leiders ervan.² Maar deze radicalen zagen de democratie eenvoudig als het recht van arme mensen om besluiten van de elites door een soort veto-recht tegen te houden. In 1819 waren botsingen tussen de radicalen en de politie aan de orde van de dag. In Manchester werden op zeker moment negentien demonstranten door soldaten doodgeschoten. De radicalen intensiveerden hun protest; het leidde ook tot onrust in Schotland en Ierland; in Schotland kwam het in 1820 zelfs tot wat ‘de radicale oorlog’ werd genoemd. Dat was een geensceneerde pseudo-opstand door Engelse agent-provocateurs, die als doel had radicalen uit de tent te lokken en te arresteren. Uiteindelijk leidden de incidenten tot de executie van achtentachtig Schotse radicalen. Soortgelijke gebeurtenissen in Engeland waren oprechter en hadden meer effect. Het Engelse radicalisme slaagde er samen met de vakbonden in om zijn doel geleidelijk te bereiken door het afdwingen van een constitutionele monarchie. Het was een strijd die met bijna revolutionair elan gevoerd werd in zowel de straten als het parlement. Uiteindelijk raakte het Engelse radicalisme verdeeld in een liberale vleugel, die vertegenwoordigd werd door de Liberal Party, en een vleugel van socialistische en vakbondsmensen, die leidde tot de oprichting van de Labour Party.

Na de nederlaag van Napoleon en de restauratie van de monarchie van de Bourbons liep de politieke scheidslijn in Frankrijk duidelijk tussen de reactionaire krachten van royalisten en katholieken enerzijds en de radicale krachten van republikeinen en institutionele monarchisten anderzijds.³ Ook hier was het woord 'radicaal' geen synoniem van 'extremistisch', maar van 'progressief' en 'democratisch'. In de roerige postrevolutionaire Franse geschiedenis tot aan de stabiele Derde Republiek waren de radicalen de drijvende kracht achter de verdediging van de republikeinse ideologie en van de democratie. Toen die strijd eenmaal gewonnen was, raakten de radicalen verdeeld: er ontstonden twee republikeinse vleugels, de ene uiterst republikeins en onvoorwaardelijk democratisch, de andere gematigd republikeins. Die laatste republikeinen werden de 'opportunisten' of de 'gematigden' genoemd. Vanaf dat moment riep het woord 'radicaal' in Frankrijk associaties op met iets wat tegengesteld was aan gematigd, en niet alleen aan reactionair. De reactionaire krachten leefden op door te kiezen voor nationalisme, racisme en antisemitisme, in plaats van het herstel van de monarchie na te streven. De Dreyfus-affaire in de jaren negentig van de negentiende eeuw was een strijd tussen de reactionairen en de nationalistenerzijds en de radicalen anderzijds. De gematigden of 'opportunisten' waren verdeeld over de affaire, en daarmee konden de radicalen zich afficheren als de enige vertegenwoordigers van de waarden van de republiek.

Het Franse radicalisme ontwikkelde zich met de oprichting van de Parti républicain, radical et radical-socialiste in 1901 tot een radicale linkse beweging. Die partij vormde de hoeksteen van de Franse politiek tot de jaren veertig van de vorige eeuw, toen ze in diskrediet raakte door de collaboratie van enkele van haar leiders met het Vichy-regime. Uiteindelijk splitste de partij zich op in een liberale rechtse vleugel en een centrum-linkse vleugel, die zich aansloot bij de Franse Parti socialiste.

Vanaf de jaren vijftig en gedurende de hele Koude Oorlog werd radicalisme bijna uitsluitend geassocieerd met linkse politiek, en vooral met de aanhangers van de marxistische theorie. Dat was een logische ontwikkeling als je bedenkt dat de liberale democratie, het aanvankelijke platform van de radicale eisen, in het Westen al was ingevoerd. De volgende stap in de emancipatie van het volk moest daarom een verdere verdieping van de democratie en een verwezenlijking van de sociale gelijkheid zijn. Maar de Koude Oorlog zorgde voor een verstrengeling van ideologie en geopolitiek, er ontstonden twee vijandige blokken. Dat heeft de radicalen in Europa en Noord-Amerika verder vervreemd van het heersende liberale denken. In dezelfde tijd en in de schaduw van diezelfde geopolitieke en ideologische frontlinie, begon de derde wereld het juk van het westerse kolonialisme af te werpen onder leiding van radicale bevrijders, die er een mengeling van nationalisme en marxisme op na hielden. Het westerse radicalisme, ideologisch verstrikt met het Sovjetblok en openlijk sympathiserend met de strijd van de volken op het zuidelijk halfrond, lag op ramkoers met het politieke liberale systeem dat het zelf in Europa op poten had gezet. De botsing volgde in mei 1968 op de universiteiten, in de fabrieken en op de straten van Frankrijk. Het is evident dat de gebeurtenissen van mei 1968 en de radicale beweging die ze sociaal en cultureel aanstuurde, grote invloed hebben gehad. Maar het gebrek aan revolutionaire vastberadenheid binnen de beweging resulteerde in een politieke nederlaag. Na mei 1968 werd als gevolg daarvan het radicalisme in Europa een intellectuele beweging die niet in staat was, en vooral niet bereid, om een werkelijke bedreiging voor het establishment te vormen.

Bij dit korte overzicht van het westerse idee van radicalisme kunnen we nog opmerken dat de term in het Westen historisch verbonden was met bewegingen die verandering en vooruitgang nastreefden. De Nederlandse geheime dienst, de AIVD, noemde

de beweging in en rond de liberaal-democratische partij D66 'het radicale midden', wat een accurate historische omschrijving is. Volgens diezelfde AIVD verwijst de term 'radicaal' tegenwoordig naar groeperingen die erop uit zijn de huidige staatsvorm omver te werpen. In het gewone taalgebruik is het woord radicalisme sinds een paar jaren gevestigd als synoniem van extremisme. De verspreiding van het pejoratieve gebruik van de term in onze dagen is wellicht symptomatisch voor een conservatievere visie, die het huidige denken domineert.

2 | Wat is radicalisme?

Na het einde van de Koude Oorlog, toen verkondigd werd dat de geschiedenis aan haar eind gekomen was (Fukuyama) of dat ze altijd een illusie was geweest (Baudrillard), werd de nederlaag van het Oostblok gezien als het einde van een strijd der giganten, dat zou worden gevolgd door een millennium van *Pax Americana*. Radicalisme verloor op dat moment als progressieve beweging zijn *raison d'être*. Wat had aan het einde der tijden vooruitgang nog voor zin? Hoe konden we verandering willen, nu het geglobaliseerde kapitaal en het imperium dat ervoor had gezorgd de hele moderne tijd hadden opgeslokt en hun eigen postmoderne tijd ervoor in de plaats hadden gezet, waarmee ze tegelijkertijd elk ander idee, elke rivaliserende ideologie, elk concurrerend verhaal wegvaagden? Alle waarheid was plotseling teruggebracht tot de markt, geen ander idee werd nog toegestaan, geen strijd meer geaccepteerd, geen uitdaging meer geapprecieerd. Het leek er kortom op dat de banier van het radicalisme alleen nog werd gedragen door linkse, antiglobalistische activisten, die vastbesloten waren zich te verzetten tegen de nieuwe mondiale orde.

Dit verzet vond zijn climax in 1999. Tijdens de zogeheten 'Battle of Seattle' protesteerden duizenden antiglobalisten tegen de Wereldhandelsorganisatie, die daar toen vergaderde. Ze eisten een rechtvaardiger wereld en een duurzame ontwikkeling, met als gevolg een veldslag met de politie. De protesten waren eigenlijk de antithese van de nederlaag van de Sovjet-Unie en beteken-

den een opleving van de antikapitalistische beweging in de nieuw ontstane mondiale realiteit.

Maar de nieuwe globalistische elites waren niet bereid de antiglobalisten als hun rivaliserende radicalen te accepteren, want dat zou betekenen dat de ideologische strijd nog steeds gaande was en de absolute waarheid van de markt toch niet zo absoluut. Het systeem wenst zijn eigen officiële vijanden te kiezen, en die moeten een profiel hebben dat de status-quo aantrekkelijker maakt. De enige radicalen die als zodanig worden geaccepteerd, zijn de mensen die geen alternatief voor de vooruitgang propageren, maar een reactionaire en moorddadige dystopie. Mensen die verandering en vooruitgang voorstaan, passen niet meer in die categorie en moeten worden beschouwd als restanten van een verleden, de laatste stuiptrekkingen van een teloorgaand tijdperk.

En zo werden de betogers van Seattle afgeschilderd als zijnde een bende gewelddadige anarchisten die alle orde en alle vrijheden wilden vernietigen. De Black Bloc, een groep gemaskerde anarchisten die uit waren op vernielingen en rellen, werden in de media en in de politieke communicatie als de beweging zelf voorgesteld, en niet als een uitwas van de beweging. De antiglobalisten werden de extreme anarchisten van de Black Bloc, en die waren alleen maar uit op het creëren van chaos. Als zij de fakkel dragers van het radicalisme worden, dan is een radicaal voortaan niet iemand die de democratie wil uitdiepen, zoals de liberale radicalen van de achttiende en negentiende eeuw, maar iemand die deze wil vernietigen en daarom botst met de politie en de heersende orde. Hij is niet iemand die het kapitalisme wil omverwerpen, zoals de socialistische radicalen van de negentiende en twintigste eeuw, maar iemand die de banken in brand steekt en het eigendom van gewone mensen vernielt. Radicalisme moet in de tijd van het mondiale imperium gereduceerd worden tot

zijn eigen ontkenning. Het mag niet langer een lans breken voor ontwikkeling en vooruitgang door de status-quo aan te vechten, maar moet juist de orde en beschaving vernietigen. Zo kan de status-quo gelijkgesteld worden met beschaving en moet derhalve ten koste van alles worden verdedigd.

Met het vertrek van duizenden in het Westen geboren moslimjongeren naar Syrië om daar mee te vechten met jihadistische groeperingen, worden de woorden ‘radicaal’ en ‘radicalisering’ steeds exclusiever gebruikt om hen te karakteriseren. Radicalisme wordt nu als een vorm van fanatisme ervaren. Op zich is dit niet nieuw, er waren altijd fanatieke radicalen die destructieve ideeën hadden en die erop uit waren een moorddadige utopie te stichten. Ze waren wel radicaal, omdat ze de bestaande orde op een fundamentele manier ter discussie stelden en omver wilden werpen. Alleen werden ze nooit radicalen genoemd. De term ‘radicaal’ had tot het einde van de jaren negentig van de vorige eeuw een progressieve connotatie. Het werd enkel geproblematiseerd vanuit een conservatief perspectief. De definitie van radicalisme was steeds gebrekkig en het is dus accurater indien men nu elke stelling, ideologisch of politiek, die zich fundamenteel tegen de heersende orde en systeem positioneert als radicalisme zou begrijpen, los van de signatuur ervan. Alleen lijkt het nu dat in de gangbare opvattingen het ene reductionisme door het andere is vervangen. Nu wordt het radicalisme gereduceerd tot de reactionaire versie ervan. In dit boek verdedig ik een eenvoudige definitie van het radicalisme. Radicaal is iedereen die de heersende orde verwerpt, en ijvert om die fundamenteel, tot aan de wortels, te veranderen. Radicalen kunnen progressief zijn en ook reactionair zijn. Ze kunnen constructief maar ook destructief zijn.